

İZMİT SANCAĞI VE KAZALARINDAKİ MÜSLÜMAN OKULLARI (1898-1903)

Cengiz KESKİN* - Doç. Dr. Turgut SUBAŞI**

Öz: Tanzimat Fermanı ile başlayan modernleşme süreci her alanda olduğu gibi eğitimde de hissedilmiş ve bu alanda önemli adımlar atılmıştır. Özellikle 1869 yılından sonra eğitimdeki kökleşmiş sorunlar giderilmeye çalışılmış, eğitim tutarlı bir hale getirilmiştir. Eğitim alanında yapılan düzenlemelerin özellikle II. Abdülhamid döneminde artarak devam ettiği açıktır. Bu dönemde bütün ülkede bir eğitim seferberliği başlatılmış ülkenin her bölgesinde okullar açılmıştır.

İstanbul'a çok yakın bir mesafede olan İzmit Sancağı da bu gelişmelerden hızlı bir şekilde etkilenmiştir. Bilindiği gibi Maarif salnameleri eğitim faaliyetlerinin araştırılmasında başvurulması gereken en temel kaynaklardan biridir. Nitekim bölgedeki okullarda eğitim alan öğrencilerin mevcudu, öğretmenlerinin isimleri, okullarda okutulan dersler gibi bilgilere bu salnameler sayesinde ulaşılabilmektedir. Bu çalışmada 1898-1903 yılları arasında yayınlanan Maarif salnameleri ışığında İzmit Sancağı ve kazalarındaki Müslüman okulları birbirleri ile mukayese edilerek değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İzmit Sancağı ve Kazaları, Eğitim, Maarif Salnameleri, II. Abdülhamid, Müslüman Okulları.

MUSLIM SCHOOLS IN THE SANJAK OF IZMIT AND ITS DISTRICTS (1898-1903)

Abstract: The modernization process that began with the Tanzimat Edict was felt in education as in all other fields and important steps were taken made in this area. Especially after 1869, the rooted problems in education were tried to be eliminated and education was made consistent. It is clear that the arrangements made in the field of education continued to increase especially during the reign of Abdulhamid II. During this period, an educational mobilization was initiated throughout the country, and in every region of the country, schools were opened.

Sanjak of Izmit, which is very close to Istanbul, was also affected by these developments rapidly. As it is known, Maarif Salnames is one of the most important sources to be used in the research of educational activities. As a matter of fact, information such as the number of students receiving education in schools in the region, the names of their teachers and the lessons taught in schools can be accessed through these salnames. In this study, in the light of Maarif salnames published between 1898-1903, the Muslim schools in the Sanjak of Izmit and its districts were evaluated and compared with each other.

Keywords: Sanjak of Izmit and Its Districts, Education, Maarif Salnames, Abdulhamid II, Muslim Schools.

Giriş:

Osmanlı Devleti'nin eğitim sistemini konu alan çok sayıda çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların bir kısmı Osmanlı eğitimini genel perspektiften ele alırken, bir kısmı ise bölgesel

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı.

** Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

eğitimi konu almıştır. Kenan Olgun'un "Sakarya'da Eğitim" (Olgun, 2005, 945-1008) isimli çalışması bölgenin eğitim tarihine önemli katkılar sağlamıştır. Ancak, bu çalışma Müslümanların eğitimi özelinde değil, bölgenin genel eğitimi hususunda şekillendirilmiştir. Halim Demiryürek'in "Maârif Salnamelerine Göre İzmit Sancağında Eğitim-Öğretim: 1898-1904" (Demiryürek, 2015, 1211-1228) adlı çalışması da bölgenin eğitim tarihindeki önemli bir boşluğu doldurmuştur. Bununla beraber bu çalışmada bölgedeki eğitim faaliyetleri İzmit Sancağı dâhilinde genel bir perspektiften ele alınmıştır. Cengiz Keskin'e ait "Maarif Salnameleri Işığında Adapazarı ve Çevresindeki Gayrimüslimlerin Eğitim Faaliyetleri ve Yabancı Okullar (1898-1903)" (Keskin, 2019, 626-641) isimli çalışmada ise sadece gayrimüslimlere ve yabancılara ait okullar ele alınmıştır. Bu nedenle çalışmamızın İzmit ve kazalarındaki Müslüman okulları ve eğitim faaliyetlerinin daha iyi anlaşılmasını sağlayacağı düşünülmektedir.

Osmanlı Devleti'ndeki eğitim sistemi II. Mahmud dönemine kadar çocukların sıbyân mekteplerinde Arapça elifba, kuran, tecvit ve ilmihal eğitimi almalarından ibaret idi. II. Mahmud ile beraber her konuda olduğu gibi eğitim alanında da büyük değişimler yaşanmış ve 1824 yılında yayınlanan bir fermanla erkek çocuklarının ergenlik çağına girinceye kadar başka işlerde çalışması yasaklanmıştır (Çadırcı, 1997, 96). II. Mahmud döneminde eğitim alanında yapılan ıslahatların temel amacı ise devlet kademelerine yetişmiş memur ihtiyacının karşılanmasıdır. Bu okullarda eğitim süresi ilk zamanlar 4 yıl olarak düşünülmüş ancak, ilerleyen yıllarda bu süre ihtiyaca göre 3 yıla indirilmiş veya 5 yıla çıkarılmıştır. 1847 yılında çıkarılan kanunla çocuklarını okula yollamadığı tespit edilen ailelere cezai işlem uygulanması (Olgun, 2005, 946-947) eğitimi modernleştirme çabalarının tipik bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin kendine özgü bir eğitim modeli olmasına rağmen mevcut şartlara göre kendini yenileyemediği için eğitimin kalitesi zamanla azalmıştır. Fazla bir değişikliğe tabi olmadan yüzyıllar boyunca devam eden eğitim öğretim programları, batılılaşma dönemi ile beraber çeşitlenmiş, batı tarzında okullar açılmış ve müfredat şekillenmiştir. Tanzimat döneminde medrese dışındaki örgün eğitim ilk, orta ve yüksekokul şeklinde derecelendirilmiş ve köklü değişikliklere gidilmiştir (Akyüz, 1997, 124). Özellikle II. Abdülhamid'in yeni bir sistem getirmek istediği ve yeni bir anlayışı benimsediği açıktır. Bu dönemde ihtiyaçlara göre birçok meslek okulları ve ihtisas okulları açılmış, rüştiyeler ve idâdîler faaliyete geçirilmiştir (Tekeli, 1985, 472).

Tanzimat döneminde Maarif-i Umumiye Nezareti'nin kurulmasıyla eğitim merkezleştirilip devlet denetimine alınmıştır (Subaşı, 2011, 757). Eğitim alanında yapılan yeniliklerin batıyı örnek alarak ve Avrupa'nın üstünlüğünü kabul ederek yapıldığı dikkat çekicidir. Bu yenilikler önemli ve kıymetli olmakla birlikte dar ve küçük ölçeklidir. II. Abdülhamid döneminde yapılan yenilikler ise daha kapsamlı ve düzenlidir. Bu dönemde açılan

okulların devletin uzak coğrafyalarına kadar her bölgede faaliyet gösterdiği, bir sistem ve düzen içinde oldukları görülmektedir (Karataşer, 2017, 427).

Bu olumlu gelişmelere rağmen, maddi durumu iyi olan bazı Müslüman ailelerin çocuklarını yabancı okullara gönderdiği görülmektedir. Bunun en önemli sebebi, bu okullarda eğitiminin yabancı dilde verilmesi ve devlet okullarına kıyasla bu okulların eğitim imkânlarının daha iyi olmasıdır (Eraslan, 1992, 219). Devletin maddi güçsüzlüğü kadar eğitim alanında da yetersiz olduğunu gören padişah bu konu ile yakından ilgilenmiştir. Müslüman halkın cehaleti ve eğitimsizliği bu dönemde çözülmeye çalışılan en büyük sorundur (Kodaman, 1999, 283). Müslüman halkın daha iyi bir eğitim alması gerektiğini düşünen II. Abdülhamid, her alanda olduğu gibi eğitim alanında da etkin bir siyaset izlemiştir. Bu dönemde İzmit Sancağı dâhilindeki Müslümanların eğitimi için hızlı bir örgütlenme başlatılmış, Müslümanlara ait okullarının sayısı her geçen gün artmıştır.

İzmit Sancağı ve Kazalarındaki Müslüman Okulları (1898-1900)

İzmit Sancağı Osmanlı Devleti'nin ilk kurulduğu yıllardan devletin son dönemine kadar önemini korumuş, özellikle İstanbul'a olan yakınlığından dolayı her türlü imkândan diğer uzak bölgelere oranla daha erken istifade etmiştir. Bu bağlamda eğitim faaliyetlerinin hızlı bir gelişme kaydettiği, bölgede yeni tarzda okulların açıldığı bilinmektedir.

II. Mahmud döneminden itibaren eğitim alanında yapılan çalışmalar Adapazarı ve çevresinde fazlasıyla hissedilmiştir. II. Mahmud'tan sonra tahta çıkan Abdülmecid, Abdülaziz ve II. Abdülhamid'in eğitim alanında yapmış oldukları yeniliklerden ve açtıkları okullardan bu bölge de payını düşeni almıştır. Büyük bir bölgeyi içine alan İzmit Sancağı'nın 1898 yılı itibariyle eğitim işlerinin yürütüldüğü bir maarif idaresine sahip olduğu, bu idarenin ise dört kişiden oluşan bir komisyon tarafından yönetildiği görülmektedir. Bu kişilerin sancak dâhilindeki tüm eğitim faaliyetlerinden ve eğitimin aksamadan yürütülmesinden sorumlu oldukları anlaşılmaktadır.

1898 yılında İzmit Sancağı'ndaki Maarif İdaresi'ne Abdullah Selim Bey başkanlık etmektedir. Maarif Muhasebe Müdürü Fehmi Bey, Maarif katibi ve muhasip yardımcısı Mazhar Bey ve Sandık Emni Ziya Efendi ise kurulun diğer üyeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. 1898 yılında İzmit İdâdîsi'nde 111 Müslüman ve 4 gayrimüslim olmak üzere 115 öğrenci eğitim almaktadır. İzmit İdâdîsi'nin Müdürlüğünü aynı zamanda Maarif İdaresi başkanlığını yürüten Abdullah Selim Bey yapmaktadır. Okulun Fransızca, Usul Defteri, Malumat-ı Fenniye ve Kavaid muallimi Mazhar Efendi, Hendese, Hesap, Cebir ve Coğrafya muallimi Recep Rüştü Bey, Arapça, Farsça ve Türkçe muallimi Hafız Ali Bey, Tarih muallimi Nuri Bey, Resim muallimi Serkiz Efendi ve Ulum-u Diniye muallimi ise Hacı Ahmed Bey'dir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, 1228).

İzmit İdâdîsi'nde Müslüman ve gayrimüslim öğrenciler birlikte eğitim alsalar da gayrimüslim öğrencilerin oranı Müslüman öğrencilere kıyasla çok daha düşük seviyede idi. Bu durum gayrimüslim ailelerin çocuklarının eğitimi için Osmanlı Devleti tarafından açılan okulları değil, genellikle misyonerler tarafından açılan okulları tercih ettiklerini göstermektedir. Nitekim, 1898 yılı itibariyle gayrimüslimlerin İzmit İdâdîsi'ndeki oranı Müslümanların sadece %4'ü civarındaydı.

İzmit Sancağı dâhilinde faaliyet gösteren rüştiyelerin ayrı bir yeri ve önemi vardı. Bu rüştiyelerde öğrenim gören öğrencilerden eğitimlerini başarıyla tamamlamaları ve idâdiye kendilerini hazırlamaları beklenmekteydi. II. Abdülhamid orta öğretimi sağlam bir temele dayandırmadan yapılan yüksek eğitimin bir fayda sağlayamayacağını bildiğinden bu okullara ayrı bir önem vermiştir (Erdoğan, 1996, 214). İzmit Sancağı'na bağlı her kazada rüştiye bulunmakta, bu okullarda birçok öğrenci eğitim almakta idi. Okulların büyüklüğüne veya kazanın nüfus oranına göre öğrenci sayıları ise değişiklik gösteriyordu. Aynı durum öğretmenler için de geçerli idi. Bazı kazalarda iki öğretmen görev yapmaktayken, bazılarında ise tek öğretmen görev yapıyordu.

1898 yılı itibariyle Adapazarı Rüştiyesi'nde 57 öğrenci eğitim almakta ve okulun eğitim faaliyetleri Ali Rıza ve Ahmet Efendi tarafından karşılanmaktadır. 27 öğrencinin öğrenim gördüğü Hendek Rüştiyesi'nde ise tek görevli öğretmen Abdurrauf Efendi'dir. Sapanca Rüştiyesi'nde 121 öğrenciye Mehmed Bahaeddin Efendi ve Hüseyin Bedreddin Efendi, Kandıra Rüştiyesi'nde 23 öğrenciye Osman ve Şakir Efendi, Karamürsel Rüştiyesi'nde 34 öğrenciye Ali Rıza ve Zühtü Efendi, Taraklı'da 39 öğrenciye Ömer Lütfü ve İsmail Hakkı Efendi öğretmenlik yapmaktadır. İzmit Kız Rüştiyesi'nde ise Bedriye ve Seher Hanım'ın 95 öğrenciye hizmet verdiği anlaşılmaktadır (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1316, 1229-1230). En çok öğrenciye Sapanca Rüştiyesi, en az öğrenciye ise Kandıra Rüştiyesi sahiptir. Hendek Rüştiyesi haricindeki her rüştiyede 2 öğretmen mevcut iken, sadece Hendek Rüştiyesi'nde tek öğretmen mevcuttur.

Sadece kız öğrencilerin öğrenim gördüğü okullarda öğretmen kadrosu da sadece bayan öğretmenlerden oluşturulmuştur. Nitekim 95 kız öğrencinin eğitim gördüğü İzmit Kız Mektebi'ndeki öğretmenler bayandır. Bedriye Hanım ve Seher Hanım isimli iki öğretmen İzmit Kız Mektebi'ndeki öğrencileri yetiştirmek amacıyla görevlendirilmiş, bu okulda erkek öğretmenlere yer verilmemiştir. İzmit Sancağı dâhilinde faaliyet gösteren diğer rüştiyelerde ise sadece erkek öğretmenler mevcuttur.

Kız okullarından mezun olan herkesin bu okullarda öğretmenlik yapması zorunludur. Gerekli özür beyan etmeden bu okullarda en az 5 sene öğretmenlik yapmayanlardan bursları geri alındığı gibi, öğretmenlik yapmaları da engellenmiştir (Altın, 2008, 281-282). Bu durum sadece İzmit Sancağı'nda değil, kızların eğitim aldığı tüm Osmanlı okullarında uygulanan bir

husustur. Nitekim, kız okullarında görev yapan öğretim elemanları genellikle kadınlardan oluşturulmuştur. Ancak, gerekli mesleki tecrübeye ulaşmış kadın öğretmenler yeterli gelmezse erkek öğretmenler de kız okullarında görev yapabilmıştır. Bu görevlendirme gelişigüzel bir şekilde olmamış, kız okullarında görev yapacak erkek öğretmenlerin yaşlı ve edepli olması şart koşulmuştur (Somel, 2000, 227).

1899 yılında İzmit İdâdîsi'nde 7 gayrimüslim ve 103 Müslüman olmak üzere 110 öğrenci mevcuttur (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1317, 1452-1453). İzmit İdâdîsi'nin 1899 yılındaki müfredatına bakıldığında, 1898 yılına göre bazı farklılıklar olduğu hemen göze çarpmaktadır. 1898 yılındaki okul müfredatında Hüsn-ü Hat dersi yokken, 1899 yılında bu ders müfredata eklenmiştir. Hüsn-ü Hat dersinin öğretmeni Müftü Hasan Fehmi Bey'dir. Bir önceki yıl Arapça, Farsça ve Türkçe dersleri Hafız Ali Bey tarafından veriliyorken, 1899 yılında Hafız Ali Bey sadece Arapça ve Farsça derslerini vermiştir. Türkçe dersini ise aynı zamanda idâdî müdürü olan Abdullah Selim Bey ve Ali Rıza Efendi vermiştir. Tarih dersinde de öğretmen değişikliği olmuş, bir yıl önce bu dersi veren Nuri Bey'in yerini Fehmi Bey almıştır. Dikkat çeken bir başka husus da okulda gözetmen öğretmenlerin görevlendirilmiş olmasıdır. Bir önceki yıl okulda gözetmenler mevcut değil iken, 1899 yılında baş gözetmen ve yardımcı gözetmen olarak iki gözetmenin görevlendirilmesi dikkat çekmektedir. Yapılan bu yenilikle öğrencilerin her daim takip altına alındığı ve daha iyi eğitim almalarının sağlandığı açıktır. Cebir dersinde de bir değişiklik söz konusudur. 1898 yılında Cebir öğretmeni Recep Rüştü Bey iken, Abdullah Selim Bey bu görevi yürütmeye başlamıştır. Recep Rüştü Bey ise, tıpkı 1898 yılında olduğu gibi, Hesap, Hendese ve Coğrafya öğretmenliğine 1899 yılında da devam etmiştir. Fransızca, Usul Defteri, Malumat-ı Fenniye ve Kavaid derslerinin öğretmeni Mazhar Efendi iken, bu dersleri Abdullah Selim Bey vermeye başlamış, Mazhar Efendi ise bir değişiklikle Kitabet-i Resmiye dersine atanmıştır. Resim dersinde herhangi bir değişiklik olmamış, Serkiz Efendi aynı dersi vermeye devam etmiştir. Ulum-u Diniye dersi ise 1899 yılında müfredattan kaldırılmış ve dersin öğretmeni olan Hacı Ahmed Bey de herhangi bir derste görevlendirilmemiştir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1317, 1253-1454).

1899 yılı itibariyle Adapazarı Rüştîyesi'nde 50 öğrenci mevcuttur ve okulda 3 öğretmen görev yapmaktadır. Bu öğretmenler Ali Rıza Efendi, Halil Hilmi Efendi ve Ahmed Efendi'dir. 40 öğrencinin eğitim aldığı Hendek Rüştîyesi'nde ise Abdurrauf Efendi yine tek öğretmen olarak görevlidir. Sapanca Rüştîyesi'nde 68 öğrenciye Mehmed Bahaeddin Efendi ve Hüseyin Bedreddin Efendi, Kandıra Rüştîyesi'nde 20 öğrenciye Osman ve Mehmed Efendi, Karamürsel Rüştîyesi'nde 33 öğrenciye Ali Rıza ve Zühtü Efendi, Taraklı Rüştîyesi'nde 39 öğrenciye Ömer Lütfü ve Hakkı Efendi hizmet vermektedir. İzmit Kız Rüştîyesi'nde ise 99 öğrenci ile Bedriye Hanım tek başına ilgilenmek zorunda kalmıştır. Bunun nedeni okuldaki bir öğretmen

kadrosunun münhal kalmış olmasıdır. Okulun iki öğretmene ihtiyacı olmasına rağmen, bir kadronun boş kalması nedeniyle eğitim faaliyetleri tek öğretmenle yürütülmüştür (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1317, 1253-1454).

1899 yılı itibariyle bölgedeki en büyük rüştiye İzmit Kız Rüştiyesi, en küçük rüştiye ise Kandıra Rüştiyesi'dir. İzmit Kız Rüştiyesi ve Hendek Rüştiyesi haricindeki tüm rüştiyelerde ikişer öğretmen, Adapazarı Rüştiyesi'nde ise 3 öğretmen görevlidir. İzmit Sancağı'ndaki rüştiyelerde toplam 349 öğrenci mevcut olup, 13 öğretmen de bu öğrencilere hizmet vermektedir. Bu bilgiler ışığında İzmit Sancağı dâhilindeki rüştiyelerde görev yapan her bir öğretmene ortalama 26 öğrencinin düştüğü söylenebilir.

Müslümanlar için modern okulların açılması XIX. yüzyılın sonlarıyla XX. yüzyılın başlarında gerçekleşebilmiştir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin eğitim alanındaki gayretleri oldukça dikkat çekici ve takdire şayandır. Bir taraftan yıkıcı savaşlarla ve maddi sorunlarla uğraşırken, diğer yandan modernleşme çalışmalarının sürdürülmesi kolay bir iş değildir. XX. yüzyıla gelindiğinde eğitim imkânlarının yaygınlaştırılması çabasının bir sonucu olarak eğitim kurumlarının sayıları artmıştır (Akdemir, 2013, 17). Açılan okullar kadar bu okullarda ders verecek öğretmenlerin yetiştirilmesi de önemlidir. Maarif Nezareti, öğretmen yetiştirmek için özellikle II. Abdülhamid döneminde büyük çaba içine girmiştir. Bunun için İstanbul dışında öğretmen okullarının açılmasına gayret edilmiş, bununla beraber kısa süreli öğretmen yetiştirme kursları daha pratik bir çözüm olarak faaliyete geçirilmiştir. Öğretmen okulu açmak zaman alıcı ve maddi olarak külfetli olduğundan bu kurslar vasıtasıyla okullarda görev yapacak öğretmenler ivedilikle yetiştirilmiş ve onlardan hızlıca istifade edilmiştir (Şimşek, 2014, 93).

Bölgedeki Müslüman Okullarının 1900-1903 Yılları Arasındaki Faaliyetleri

1900 yılına gelindiğinde Abdullah Selim Bey İzmit İdâdîsi müdürlüğü görevini yürütürken, diğer taraftan da Fransızca, Usul Defteri, Malumat-ı Fenniye, Lisan-ı Türki ve Cebir derslerini vermeye devam etmiştir. Hüsn-ü Hat dersini Hasan Efendi, Hendese, Hesap ve Coğrafya dersini Recep Rüştü Efendi, Arapça ve Farsça dersini Hafız Ali Bey, Tarih dersini Fehmi Bey, Türkçe dersini Rıza Efendi, Resim dersini ise Serkiz Efendi vermeye devam etmiştir. 1899 ders döneminde Kitabet-i Resmiye olarak geçen ders ise 1900 yılında Kitabet ve Ahlak olarak isim değiştirmiş, ancak Mazhar Bey bu dersi vermeye devam etmiştir. Okulda gözetmen öğretmen olan Hacı Kadri Efendi ve Mehmed Efendi bu görevlerine devam etmişlerdir. Bir önceki yıl okul müfredatında olan Ulum-u Diniye dersi ise 1900 yılı müfredatında yoktur ve dersin öğretmeni olan Hacı Ahmed Efendi de farklı bir derste görevlendirilmemiştir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318, 1626-1627). 1900 yılına ait bilgilerden ders müfredatında ve öğretmen kadrosunda fazla değişikliğe gidilmediği, mevcut şartların büyük oranda devam ettiği anlaşılmaktadır.

1900 yılında İzmit İdâdîsi'nde eğitim alan Müslüman öğrenci mevcudu 113, gayrimüslim öğrenci sayısı ise 22'dir. Bu istatistiki bilgilerden okuldaki toplam öğrenci sayısının 135 olduğu, okulun %83,7'sinin Müslüman, %16,3'ünün gayrimüslim öğrencilerden oluştuğu anlaşılmaktadır. Müslüman öğrencilerin okuldaki gayrimüslim öğrencilere kıyasla çok daha fazla mevcudu bulunmaktadır. Müslümanların sayısı gayrimüslim öğrencilerin 5 katı civarındadır.

1900 yılında İzmit Kız Rüştîyesi 96 öğrencisi ile bölgenin en fazla öğrenciye sahip rüştîyesi, Kandıra Rüştîyesi ise 21 öğrenci ile en az öğrenciye sahip rüştîyesidir. 33 öğrencisi bulunan Hendek Rüştîyesi'nde Abdurrauf Efendi ve 24 öğrencisi bulunan Geyve Rüştîyesi'nde Osman Efendi görevlidir. 27 öğrenci mevcudu olan Karamürsel Rüştîyesi'nde Ali Rıza Efendi ve Zühtü Efendi, 38 öğrencisi bulunan Taraklı Rüştîyesi'nde Ahmed Sezai Efendi ve Hakkı Efendi, 50 öğrenci mevcudu olan Sapanca Rüştîyesi'nde Mehmed Bahaeddin ve Hüseyin Bedreddin Efendi, 21 öğrencisi olan Kandıra Rüştîyesi'nde Osman ve Mehmed Efendi görev yapmaktadır. 96 öğrenciye sahip olan İzmit Kız Rüştîyesi'nde Bedriye Hanım ve Huriye Cemile Hanım görevlidir. Adapazarı Rüştîyesi'nde ise üç öğretmenin görev yaptığı anlaşılmaktadır. Bu öğretmenler Ali Rıza Efendi, Halil Hilmi Efendi ve Ahmed Efendi'dir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1318, 1626-1627). Dönem itibarıyla İzmit Sancağı dâhilindeki rüştîyelerde 15 öğretmenin görevli olduğu ve toplam mevcudu 331'i bulan öğrencilerle ilgilendikleri anlaşılmaktadır. Bu bağlamda sancak genelindeki rüştîyelerde görev yapan her bir öğretmene ortalama 22 öğrencinin düştüğü söylenebilir.

II. Abdülhamid döneminin en önemli ve çarpıcı özelliği zaten devam eden modernleşme ve gelişme akımını bir düzen içinde hızlandırmanın mümkün olabileceğinin keşfedilmesi ve bunun çok çabuk bir şekilde hayata geçirilmesidir (Erdoğan, 1996, 212). Bu bağlamda 1901 yılında da İzmit Sancağı'ndaki eğitim faaliyetleri yetkili bir komisyon tarafından yürütülmeye devam etmiştir. İzmit Sancağı Maarif Müdüriyeti Komisyonu'nun bazı üyeleri eski dönemlerdeki gibi görevlerine devam ederken, bazı üyeleri ise değişmiştir. Maarif ve Mekteb-i İdâdî Müdürlüğü görevini yıllardır sürdüren Abdullah Selim Bey'in yerini Hüseyin Hüsnü Bey, Muhasebe Müdürü Fehmi Bey'in yerini ise Recep Hilmi Bey almıştır. Katip ve Muhasebe Memuru Refiki görevini Mazhar Bey, Maarif Sandık Eminliği görevini ise Ziya Efendi üstlenmeye devam etmiştir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319, 949).

1901 yılına ait Maarif salnamesinden İzmit İdâdîsi'nin okul müfredatı ve öğretmen kadrosunda az da olsa değişiklik yapıldığı anlaşılmaktadır. Hüseyin Hüsnü Bey okul müdürlüğü görevi ile birlikte Fransızca, Usul Defteri, Malumat-ı Fenniye, Lisan-ı Türki ve Cebir derslerinin öğretmenliğini de sürdürmüştür. Daha önceki yıllarda Abdullah Selim Bey tarafından ifa edilen bu hizmetler artık Hüseyin Hüsnü Bey tarafından yapılmaya başlamıştır. Hüsn-ü Hat dersini bir önceki yıl Hasan Efendi veriyorken, 1901 yılında bu görevi vekil Şevki Efendi üstlenmiştir. 1900

yılında müfredatta olmayan Ulum-u Diniye dersi ise müfredata tekrar eklenmiş ve bu ders için de Hacı Ahmed Bey görevlendirilmiştir. Diğer ders müfredatının ve öğretmen kadrosunun ise değişmediği ve 1900 yılındaki gibi devam ettiği anlaşılmaktadır. Kitabet ve Ahlak dersini Mazhar Bey, Hendese, Hesap ve Coğrafya dersini Recep Rüştü Efendi, Arapça ve Farsça dersini Hafız Ali Bey, Tarih dersini Fehmi Bey, Türkçe dersini Rıza Efendi ve Resim dersini de Serkiz Efendi vermeye devam etmiştir. Baş gözetmen Hacı Kadri Efendi ile birlikte Mehmed Efendi de yardımcı gözetmenlik görevini sürdürmüştür (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319, 949-950).

1901 yılı itibariyle İzmit İdâdîsi'nin genel öğrenci sayısı 155'e çıkmıştır. Okuldaki öğrencilerin 128'i Müslüman, 27'si ise gayrimüslimdir. Sancak dâhilinde en çok öğrenciye sahip olan rüştiye 100 öğrenci mevcudu ile İzmit Kız Rüştiyesi, en az öğrenciye sahip rüştiye ise 18 öğrenci ile Kandıra Rüştiyesi'dir. 41 öğrenci mevcudu olan Hendek Rüştiyesi'nde Abdurrauf Efendi ve 33 öğrenci mevcudu olan Geyve Rüştiyesi'nde ise Osman Efendi görevlidir. 36 öğrencinin eğitim aldığı Karamürsel Rüştiyesi'nde Ali Rıza Efendi ve Zühtü Efendi, 38 öğrencinin öğrenim gördüğü Taraklı Rüştiyesi'nde Ahmed Sezai Efendi ve Hakkı Efendi, 41 öğrenci kapasiteli Sapanca Rüştiyesi'nde Mehmet Bahaeddin Efendi ve Hüseyin Bedreddin Efendi, 18 öğrenciye sahip Kandıra Rüştiyesi'nde Osman Efendi ve Mehmed Efendi, 100 öğrenciye sahip İzmit Kız Rüştiyesi'nde ise Ülfet Hanım ve Huriye Cemile Hanım görev yapmaktadır. Adapazarı Rüştiyesi'nde ise Ali Rıza Efendi, Halil Hilmi Efendi ve Ahmed Efendi isimlerinde üç öğretmen görevlendirilmiştir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319, 950-951). Dikkat çeken diğer bir ayrıntı ise İzmit Kız Rüştiyesi'ndeki öğretmen değişikliğidir. Daha önceki yıllarda bu okulda muallim-i evvel olarak görev yapan Bedriye Hanım'ın 1901 yılındaki öğretmen kadrosunda ismi geçmemiş, onun yerine Ülfet Hanım isimli öğretmen görevlendirilmiştir. 1901 Maarif salnamesinden bir önceki yıla göre Kandıra ve Sapanca rüştiyelerdeki öğrenci sayılarının azaldığı, Karamürsel, Adapazarı, Hendek, Geyve ve İzmit Kız rüştiyelerindeki öğrenci sayılarının arttığı, Taraklı Rüştiyesi'ndeki öğrenci sayısının ise aynı kaldığı anlaşılmaktadır.

Adapazarı ve çevresinde XIX. yüzyılın sonlarında Müslümanların okul sayılarında bariz artışlar söz konusudur (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1319, 956). II. Abdülhamid'in eğitime önem veren siyaseti bölge coğrafyasında da kendini hissettirmiş, ülke genelinde olduğu gibi Adapazarı'nda da çok sayıda okul açılmıştır. Sancağa bağlı kazalarda faaliyette olan ilkokulların dışında birçok okulun daha eğitim hayatına başladığı, 1902 yılına gelinceye kadar da bölgede 10 ilkokulun daha hizmete girdiği anlaşılmaktadır (Olgun, 2005, 958). II. Abdülhamid döneminde açılan okullara bakıldığında en fazla gelişmenin ilk ve orta öğretimde olduğu görülmektedir. Tanzimat döneminden itibaren ilköğretimin mecburi olması, Müslüman halkın kalabalık olduğu yerlerde ilköğretime öncelik ve ağırlık verilmesine neden olmuştur. Bu

dönemde eğitimin Türklerin çoğunlukta olduğu yerlere, özellikle de Anadolu'ya yönelik olması eğitimdeki şuurlaşmanın temel belirtilerinden biridir (Sakoğlu, 1991, 99). Bununla beraber bu okullar istenilen verimi tam olarak sağlayamamış ve Avrupa düzeyine gelememiştir (Baytal, 2001, 30).

1903 Maarif salnamesi verilere göre İzmit Sancağı'nın genel nüfusu 270.000, tahsilde bulunan öğrenci sayısı ise 35.540 idi. Bu istatistiki bilgi İzmit Sancağı genelindeki öğrencilerin toplam nüfusun %13,16'sını oluşturduğunu göstermektedir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321, 715). Sancaktaki tüm eğitim faaliyetlerinin bir çatı altında toplandığı, çeşitli kararların alındığı ve bu kararların yürütüldüğü İzmit Maarif Komisyonu'nda bir önceki yıla göre bazı değişiklikler yaşanmıştır. 1901 yılında komisyon üyelerinden olmayan Ahmed Efendi 1903 yılında komisyon üyeliğine getirilmiş, 1901 yılında Muhasebe Müdürü olarak görev yapan Recep Hilmi Bey ise komisyondan çıkarılmıştır. Görev dağılımı konusunda da farklı bir yapılanmaya gidilmiş, komisyon üyeleri arasında rotasyon yapılmıştır. Buna göre; önceki yıllarda katip ve muhasebe memuru olarak görev yapan Mazhar Bey sadece muhasebe memurluğu görevine devam etmiş, Mazhar Bey'in yardımcılığına ve katipliğine ise daha önceki yıllarda Maarif Sandık Emmini olarak görev yapan Ziya Efendi atanmıştır. Hüseyin Hüsnü Bey ise önceki yıllarda olduğu gibi hem İzmit İdâdîsi'nin müdürlüğünü hem de Maarif Komisyonu'nun başkanlığını yapmaya devam etmiştir. Ziya Efendi'den boşalan Maarif Sandık Eminliği görevini ise Ali Rıza Efendi üstlenmiştir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321, 715).

1903 Maarif salnamesinden İzmit İdâdîsi'nde 111 Müslüman ve 30 gayrimüslim olmak üzere 131 öğrencinin mevcut olduğu anlaşılmaktadır. İzmit İdâdîsi'nin okul müfredatı ve öğretmen kadrosunda birtakım değişiklikler de yaşanmıştır. Hüseyin Hüsnü Bey'in 1903 yılı itibarıyla İzmit İdâdîsi'nin okul müdürü olduğu anlaşılmaktadır. Hüseyin Hüsnü Bey, idari görevinin yanında Malumat-ı Ziraiye ve Sıhhiye, Tarih, İlm-i Eşya ve Usul Defteri derslerinin de öğretmenidir. Hüseyin Hüsnü Bey'in 1901 yılında verdiği Fransızca, Malumat-ı Fenniye, Lisan-ı Türki ve Cebir dersleri için ise 1903 yılında farklı öğretmenler görevlendirilmiştir. Önceki senelerde okulda Tarih dersini veren Fehmi Bey ise 1903 senesindeki öğretmen kadrosunda yer almamıştır. Hüsn-ü Hat dersini vekaleten yürüten Şevki Efendi'nin yerine ise Hüseyin Bedreddin Efendi atanmıştır. Türkçe dersini veren Rıza Efendi'nin 1903 yılında görevi biraz daha ağırlaşmış, Türkçe dersine ilaveten Hendese dersini de vermeye başlamıştır. 1901 yılında Kitabet ve Ahlak dersinin öğretmenliğini yapan Mazhar Bey'in 1903'teki görevi ise Fransızca öğretmenliğidir. Hacı Ahmed Bey Ulum-u Diniye, Serkiz Efendi Resim, Hafız Ali Bey ise Arapça ve Farsça derslerini 1903 yılında da vermeye devam etmiştir. Recep Rüştü Bey, önceki yıllarda Hesap, Hendese ve Coğrafya derslerini birlikte verirken, 1903 yılında sadece Coğrafya ve Hesap

dersini vermiştir. Kadri Efendi ve Mehmed Efendi ise okuldaki gözetmenlik görevlerine önceki yıllarda olduğu gibi devam etmişlerdir.

1903 yılı itibariyle İzmit Sancağı'ndaki rüştiyelerin genel öğrenci sayısı 448, toplam öğretmen sayısı ise 17'dir. Bu bilgiler ışığında sancak genelindeki rüştiyelerde görev yapan her bir öğretmene 26,3 öğrencinin düştüğü söylenebilir. Sancak dâhilinde en çok öğrenciye sahip olan rüştiye 114 öğrenci ile İzmit Kız Rüştiyesi, en az öğrenciye sahip rüştiye ise 25 öğrenci ile Kandıra Rüştiyesi'dir. 52 öğrenci kapasiteli Hendek Rüştiyesi'nde tek öğretmen görev yapmaktadır. Karamürsel, Geyve, Taraklı, Kandıra ve İzmit Kız Rüştiyesi'nde ise ikişer öğretmen görevlidir. Karamürsel Rüştiyesi'nde 40, Geyve Rüştiyesi'nde 54, Taraklı Rüştiyesi'nde 35, Kandıra Rüştiyesi'nde 25, İzmit Kız Rüştiyesi'nde ise 114 öğrenci eğitim görmektedir. 65 öğrenci mevcudu olan Adapazarı ve 63 öğrenci mevcudu olan Sapanca rüştiyelerinde ise üç öğretmen görevlidir. Hendek Rüştiyesi'nde Abdurrauf Efendi, Karamürsel Rüştiyesi'nde Ali Rıza Efendi ve Sadık Efendi, Geyve Rüştiyesi'nde Osman Efendi ve Mahmud Efendi, Taraklı Rüştiyesi'nde Sezai Efendi ve Hakkı Efendi, Kandıra Rüştiyesi'nde Osman Efendi ve Faik Efendi, İzmit Kız Rüştiyesi'nde Ülfet Hanım ve Huriye Cemile Hanım, Adapazarı Rüştiyesi'nde Ali Rıza Efendi, Zaim Efendi ve Ahmed Efendi, Sapanca Rüştiyesi'nde Mehmet Hulusi Efendi, Bahaeddin Efendi ve Şükrü Efendi görevlidir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321, 716-717).

1903 yılında Adapazarı Rüştiyesi'nde Ali Rıza Efendi ve Ahmed Efendi önceki yıllardaki gibi görevlerine devam etmiş, Halil Hilmi Efendi'nin yerini ise Zaim Efendi almıştır. Geyve Rüştiyesi'nde Osman Efendi önceki yıllardaki gibi tek başına öğretmenlik yapmamış, 1903 yılında Mahmud Efendi de rüştiyede görevlendirilmiştir. Kandıra Rüştiyesi'nde Osman Efendi görevini sürdürmüş, bu rüştiyede daha önceki yıllarda görevli olan Mehmed Efendi'nin yerini ise Faik Efendi almıştır. Karamürsel Rüştiyesi'nde de buna benzer bir değişiklik söz konusudur. Karamürsel'de Ali Rıza Efendi öğretmenlik görevine devam ederken, Zühtü Efendi'nin yerini ise Sadık Efendi almıştır. Hendek Rüştiyesi'nde ise herhangi bir değişiklik söz konusu değildir. Abdurrauf Efendi 1903 yılında da tek öğretmen olarak Hendek'teki rüştiyenin başındadır. Sapanca'da önceki yıllarda iki öğretmen görevli iken, bu sayı 1903 yılında üçe çıkmıştır. 1901 yılında Sapanca Rüştiyesi'nde görev yapan Bahaeddin Efendi 1903 yılında da görevine devam ederken, Hüseyin Bedreddin Efendi ise okul kadrosu dışında bırakılmıştır. Sapanca Rüştiyesi'nde Bahaeddin Efendi'nin yanında görevlendirilen diğer öğretmenler ise Hulusi Efendi ve Şükrü Efendi'dir. İzmit Kız Rüştiyesi'nin öğretmen kadrosunda ise herhangi bir değişiklik olmadığı görülmektedir. Ülfet Hanım ve Cemile Hanım 1903 yılında da okuldaki görevlerine devam etmişlerdir.

İzmit Sancağı Dâhilindeki Medreseler (1903 Yılı İtibariyle)

II. Abdülhamid, tahta geçtiği tarihten itibaren her yerde okullar açmış, devletin okullarından yetişecek gençlerin devletin geleceğini inşa edeceğini düşünmüştür. II. Abdülhamid'in en az rüştiyelere ve idâdîlere verdiği değer kadar medreselere de önem verdiği medreselerdeki öğrenci sayılarından anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin temelini İslamiyet olarak gören padişah, devletin geleceğini buna bağlamıştır (Eraslan, 1992, 237). II. Abdülhamid, devlet okullarında yetişecek gençlerin dindar ve devlete sadık bireyler olarak yetişmesini amaçlamıştır. Bu bağlamda medreselerin de ayrı bir yeri ve önemi vardı. Tüm ülkede olduğu gibi İzmit Sancağı dâhilindeki medreselerde de yoğun eğitim verilmiştir. Sancak dâhilinde hemen her kazada birçok medrese mevcuttu. 1903 yılında İzmit Sancağı dâhilinde dini eğitim veren medreseler, bu medreselerin isimleri ve mevkileri ise şu şekilde idi:

Kaza	Medresenin İsmi	Mahal	Müderrisi	Öğrenci	Medresenin Banisi
İzmit	Fevziye	Hamidiye Caddesinde	Müftü Hasan Fehmi Efendi	60	Mehmed Paşa
İzmit	Sultan Orhan Gazi Hazretleri	Yukarı Pazar	Hacı Ahmed Efendi	45	Cennetmekan Sultan Orhan Gazi Hazretleri
İzmit	Pertev Paşa	Yeni Cami	Hafız Rifat Efendi	20	Pertev Paşa
Geyve	Elvan Bey	Geyve	Hacı Yusuf Ziya Efendi	25	Elvan Bey
Geyve	Elbler	-	Hacı Ali Efendi	70	Ahali tarafından
Geyve	Cedid Medrese	Taraklı Nahiyesi	Hafız Hüseyin Efendi	113	Merhum Müftü Hafız Süleyman Efendi
Geyve	Yusuf Paşa	Taraklı Nahiyesinde Yusuf Paşa Camii Şerifi	Hafız Muhtar Efendi	89	Hacı Hüseyin Efendi
Geyve	Medrese-i Kebir	Geyve Çarşısı Arkası	Hakkı Efendi	105	Hacı Mehmed Ağazade Hacı Hüseyin Efendi
Geyve	Medrese-i Cedid	Geyve Çarşısı Arkası	İsmail Efendi	155	Hacı Efendi

Geyve	Hacı Efendi	Taraklı Nahiyesi	Mustafa Efendi	45	Hacı Efendi
Adapazarı	Osman Efendi	Adapazarı içi	Hafız Mehmed Efendi	100	Osman Efendi
Adapazarı	Sultan Orhan Gazi Hazretleri	Adapazarı içi	İsmail Hakkı Efendi	39	Cennetmekan Sultan Orhan Gazi Hazretleri
Adapazarı	Gubari zade	Adapazarı içi	Hacı Mustafa Efendi	50	Gubari zade
Adapazarı	Sapanca	Sapanca Nahiyesi	Emin Sıdkı Efendi	160	Ahali tarafından
Adapazarı	Şemsü'l Maarif	Nailiye Köyü	Hüseyin Vasfi Efendi	60	Ahali tarafından
Adapazarı	Cami-i Kebir Medresesi	Hendek Nahiyesinde Cami-i Kebir Köyü	İsmail Efendi	150	Yörük Hacı Mustafa Ağa
Kandıra	Hamidiye	Cennet mekân Sultan Orhan Gazi Hazretleri	Ali Rıza Efendi	80	Ahali tarafından

Kaynak: Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Sene 1321 (1903), s. 717.

Tablodan da anlaşılacağı gibi İzmit Sancağı dâhilinde faaliyet gösteren 17 medresede toplam 1.366 öğrenci mevcuttur. Sancak dâhilindeki medreselerin toplam öğrenci sayısı 1901 yılında 781 iken, 1903 yılında %74,9 artarak 1.366'ya çıkmıştır. En çok öğrenciye sahip medrese 160 öğrenci kapasiteli Sapanca Medresesi'dir. 155 öğrenci kapasiteli Geyve Medresesi ise öğrenci yoğunluğu bakımından ikinci sırada bulunmaktadır. İzmit Pertev Paşa Medresesi ve Geyve Elvan Bey Medresesi ise en az öğrenciye sahip medreseler olarak göze çarpmaktadır. Pertev Paşa Medresesi'nin öğrenci mevcudu 20 iken, Elvan Bey Medresesi'nin öğrenci mevcudu ise 25'tir.

Tablodan Adapazarı kazası dâhilinde 6 medresenin faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu medreselerden üçü Adapazarı merkezinde, diğer üçü ise Adapazarı'nın köy ve nahiyelerinde bulunmaktadır. Adapazarı kazası dâhilinde en çok öğrenciye sahip medrese 160 öğrencisi ile Sapanca Medresesi'dir. 39 öğrenciye sahip Sultan Orhan Gazi Medresesi ise en küçük medrese hüviyetindedir. Bu rakamlar Sapanca Medresesi'nin öğrenci sayısı bakımından Adapazarı Sultan

Orhan Gazi Medresesi'ne göre dört kat büyük olduğunu göstermektedir. 1903 yılında Adapazarı kazası dâhilindeki medreselerde toplam 559 öğrencinin dini eğitim aldığı anlaşılmaktadır.

Medrese hocalarının belli bir döneme kadar alanlarında uzman ve donanımlı oldukları bir gerçektir. Çünkü, bir medrese hocası öğrencilerine sadece fıkıh, tefsir gibi dersleri değil, İslam düşüncesi tartışmalarından dilbilgisine kadar birçok konuda eğitim vermekteydi. Ayrıca, cami gibi halka açık yerlerde de ders veren müderrislerin en azından halkın günlük sorunlarına cevap verebilecek yetiye sahip olması gerekmektedir. Bununla beraber medreselerde başlayan bozulmalardan sonra iyi eğitilmiş hocaların sayısı da her geçen gün azalmıştır. Yeterli bilgi ve becerisi olmadığı halde birçok medrese hocasının bu kurumlarda görev yaptığı görülmektedir (Nazıroğlu, 2015, 7).

1903 Maarif salnamesine göre İzmit Sancağı'nda eğitim gören öğrencilerin genel nüfusa oranı %13,16 seviyesindedir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321, 715). Bugünkü koşullara göre değerlendirildiğinde bu oranın çok düşük seviyede kaldığı düşünülebilir ancak dönem itibarıyla %13,16 oranı aslında çok da azımsanacak bir oran değildir. Nitekim, bu dönemde Erzurum Vilayeti'nde eğitim gören öğrencilerin genel nüfusa oranı %3,43 iken (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321, 305), Suriye'de bu oran %4,06 (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321, 530), Manastır'da ise %7,62 seviyesindedir (Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, 1321, 661). Rakamlardan da anlaşılacağı gibi İzmit Sancağı'nın eğitim durumu örnek vilayetlerden çok daha iyi durumdadır. Bu bağlamda İzmit Sancağı'nın başkente uzak coğrafyalara göre daha iyi durumda olduğu, eğitim öğretim faaliyetlerinden azami ölçüde istifade ettiği söylenebilir.

Sonuç:

Osmanlı Devleti, modern eğitimin önemini geç kavraya da II. Mahmud ve akabinde iktidara gelen padişahların modern eğitime önem vermesiyle bu alanda hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Bu padişahlar içinde özellikle II. Abdülhamid'in farklı bir konumu vardır. Ülke çapında eğitim seferberliği başlatan ve özellikle Müslüman çocuklarının eğitim sistemine entegre edilmesinin öncüsü II. Abdülhamid idi. Eğitimin tek çatı altında toplanması ve aynı türde olan okullarda tek tip müfredatın uygulanması bu yoğun çalışmaların ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. II. Abdülhamid sadece ilkokullara değil, rüştiye ve idâdîlere de çok önem vermiştir. Gelecekte Osmanlı Devleti'nin önemli kademelerinde görev alacak birçok devlet adamı bu okullarda yetişmiştir.

XIX. yüzyıl boyunca süren eğitimde yenileşme hareketleri devletin son dönemine kadar artarak devam etmiştir. İstanbul'un hemen yanı başında olan İzmit Sancağı da bu yenileşme hareketlerinden hızlı bir şekilde etkilenmiştir. İncelenen 1898-1903 yılları arasındaki yoğun

eğitim faaliyetleri bu durumun açık bir kanıtı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bölgedeki okul sayıları ve öğrenci mevcudunun genellikle artan bir seyir izlediği dikkat çekmektedir. Müslümanların gayrimüslimlere göre eğitim konusunda çok geride kaldığını fark eden Osmanlı Hükümeti'nin bu açığı kapatmak ve Müslümanların da en az gayrimüslimler kadar eğitilmiş ve donanımlı olmasını istediği anlaşılmaktadır.

İzmit Sancağı'ndaki Müslüman okulların sayısı ve bu okullarda eğitim alan öğrenci mevcudu bölgenin eğitime olan olumlu bakışını göstermektedir. Dönem itibariyle bölgenin eğitime verdiği değer hiç azımsanmayacak derecede iyi duruma gelmiştir. II. Abdülhamid döneminde eğitime verilen önemin bölge insanı tarafından karşılık gördüğü, eğitimin Müslüman halk tarafından sahiplenildiği anlaşılmaktadır. İstanbul'a olan yakınlık ve eğitimsel gelişmelerden ivedilikle haberdar olma imkânı Müslüman öğrenci mevcudunun hızla artmasını sağlamıştır.

KAYNAKÇA

Akdemir, Ahmet Selçuk. "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Programlarının Tarihçesi ve Sorunları". *TurkishStudies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 8/12 (2013): 15-28.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi* (Başlangıçtan 1997'ye). İstanbul: Kültür Üniversitesi Yayınları, 1997.

Altın, Hamza. "1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ve Öğretmen Yetiştirme Tarihimizdeki Yeri". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13:1 (2008): 271-283.

Baytal, Yaşar. "Tanzimat ve II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikaları". *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 11 (2001): 23-32.

Çadırcı, Musa. *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*. Ankara: TTK. Yay., 1997.

Demiryürek, Halim. "Maârif Salnamelerine Göre İzmit Sancağında Eğitim-Öğretim: 1898-1904". *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu Bildirileri. (02-04 Mayıs 2014)*. ed. Haluk Selvi - M. Bilal Çelik. 3: 1211-1228. Kocaeli: Kocaeli Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2015.

Eraslan, Cezmi. *II. Abdülhamit ve İslam Birliği*. İstanbul: Ötüken Yayınları, 1992.

Erdoğan, Teyfur. "Maarif-i Umumiye Nezareti Teşkilatı-I". *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi* 51 (1996): 183-247.

Karataşer, Büşra. "Sultan II. Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikası Hakkında Bir Değerlendirme". *The Journal of Academic Social Science Studies* 57/1 (Temmuz 2017): 423-434.

Keskin, Cengiz. "Maarif Salnameleri Işığında Adapazarı ve Çevresindeki Gayrimüslimlerin Eğitim Faaliyetleri ve Yabancı Okullar (1898-1903)". *Vakanüvis - Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 4/2 (Eylül 2019): 626-641.

Kodaman, Bayram. "II. Abdülhamit Hakkında Bazı Düşünceler". *Osmanlı Ansiklopedisi. 2:* 275-285. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1999.

Nazıroğlu, Bayramali. "Osmanlı'da Öğretmenlik Anlayışı Üzerine Bir Değerlendirme". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 1/1 (2015): 1-10.

Olgun, Kenan. "Sakarya'da Eğitim". *Sakarya İli Tarihi. 2:* 945-1008. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 2005.

Sakoğlu, Necdet. *Osmanlı Eğitim Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.

Salname-i Nezaret-i Maarif-i Umumiye, Sene 1316 (1898), 1317 (1899), 1318 (1900), 1319 (1901), 1321 (1903).

Somel, Selçuk Akşin. "Osmanlı Modernleşme Döneminde Kız Eğitimi", *Kebikeç İnsan Bilimleri İçin Kaynak Araştırmaları Dergisi*, 10, (2000): 223-238.

Subaşı, Turgut. "Tanzimat Döneminde Eğitim Alanında Yeniden Yapılanma: Maarif-i Umumiye Nezareti'nin Kuruluşu". *International Conference On New Horizons In Education. Guarda, Portugal. (5-7 June 2011):* 750-760.

Şimşek, Hüseyin. "Osmanlı Döneminde Kısa Süreli Öğretmen Yetiştirme Uygulamaları (Darulameliyat ve Taşrada Öğretmen Yetiştirme)", *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi (YYU Journal Of Education Faculty)*, 11/1 (2014): 77-95.

Tekeli, İlhan. "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler". *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi. 2:* 456-474. İstanbul: İletişim Yayınları, 1985.